

Χαρακτηριστικά των χρηστών ναρκωτικών ουσιών στην Ελλάδα και οι δυνατότητες συνεχιζόμενης εκπαίδευσής τους (1994-2001)

Αθηνά Α. Σιπητάνου*

Περίληψη

Στη μελέτη μας αυτή εξετάζουμε τα μορφωτικά και κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών ναρκωτικών ουσιών που ζητούν βοήθεια από τις θεραπευτικές κοινότητες στην Ελλάδα και τις δυνατότητες συνεχιζόμενης εκπαίδευσής τους. Το χρονικό διάστημα που καλύπτει η έρευνα εκτείνεται από το 1994 έως το 2001.

Παρουσιάζονται τα στοιχεία από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, των ερευνών και των αποτελεσμάτων των προγραμμάτων που υλοποιούνται στην Ελλάδα από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς, αρμόδιους για τα ναρκωτικά. Εξετάζονται οι παράμετροι που αφορούν την ηλικία των χρηστών που ζητούν θεραπευτική στήριξη, το φύλο τους, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, την εργασιακή τους κατάσταση και την παρούσα συνθήκη διαβίωσης, καθώς και την περιοχή κατοικίας τους, δίνοντας πάντα ιδιαίτερη έμφαση στη μορφωτική τους κατάσταση.

Η έρευνα αποσκοπεί στο να αναδείξει τα μορφωτικά κυρίως αλλά και τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών ναρκωτικών και να συμβάλει έτσι τόσο στην πρόληψη, κατά τη διάρκεια της σχολικής φοίτησης, όσο και στην αντιμετώπιση μέρους του προβλήματος, με προτάσεις για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, στο πλαίσιο των θεραπευτικών κοινοτήτων.

* Λέκτορας του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

1. Εισαγωγικά

Η παρούσα έρευνα αξιοποιεί για πρώτη φορά πανελλαδικά, συστηματικά και διαχρονικά τα μορφωτικά κυρίως, αλλά και τα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών ναρκωτικών ουσιών που ζήτησαν βοήθεια από τις θεραπευτικές κοινότητες, κατά το χρονικό διάστημα από το 1994 έως το 2001 (Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, σελ. 52-53· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1999, σελ. 137). Στοχεύει, έτσι, να καλύψει το υπάρχον ερευνητικό κενό στο χώρο αυτό και να συμβάλει τόσο στη σχετική συζήτηση για τη χρήση των ναρκωτικών και την πρόληψη, κατά τη διάρκεια της σχολικής φοίτησης, όσο και στην αντιμετώπιση μέρους του προβλήματος. Τα πορίσματα αναμένεται ότι θα προωθήσουν το σχεδιασμό και την υλοποίηση κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που αποβλέπουν στην άμβλυνση των μορφωτικών ελλείψεων των χρηστών, με την παροχή μιας δεύτερης εκπαιδευτικής ευκαιρίας, στο πλαίσιο των θεραπευτικών κοινοτήτων (Καλαρρύτες Γ., Κλαδευτήρα Α. και Κ. Υφαντή, 1997· Καλαρρύτες Γ. και Κ. Υφαντή, 1998, Καλαρρύτες Γ., Υφαντή Κ. και Σ. Ζώτου, 1999· Καλαρρύτες Γ., Ρήγος Η. και Σ. Ζώτου, 2000· Καλαρρύτες Γ. κ.ά., 2001).

Υπό την έννοια αυτή, η οπτική του παρόντος άρθρου εντάσσεται στον ευρύτερο χώρο της Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης.

Από άποψη μεθοδολογικής προσέγγισης, η μελέτη σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε, κατ' αρχάς, με βάση το υλικό που περιέχεται στις Ετήσιες Εκθέσεις για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα και που μας παραχωρήθηκε από το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν.)¹. Το Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. άρχισε να λειτουργεί το 1994 στην Αθήνα, στο πλαίσιο της γενικότερης επιστημονικής δραστηριότητας του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.), το οποίο επιτελεί το ρόλο του Εθνικού Παρατηρητηρίου, υπό την αιγίδα του Ευρωπαϊκού Κέντρου Παρακολούθησης των Ναρκωτικών και της Τοξικομανίας². Εξάλλου, αξιοποιήθηκαν στοιχεία και από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και των ερευνών που υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς, αρμόδιους για τα ναρκωτικά, όπως είναι το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α.)³ και ο Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ)⁴.

Το ΚΕ.Θ.Ε.Α. συστάθηκε το 1987, αποτελεί τον πρώτο Οργανισμό αντιμετώπισης της τοξικοεξάρτησης στην Ελλάδα και σήμερα

έχει αναπτύξει περισσότερες από πενήντα θεραπευτικές κοινότητες σε διάφορες περιοχές της χώρας, ενώ στις αρχές του 1995 άρχισε να λειτουργεί ο ΟΚΑΝΑ, ο οποίος μέχρι το 2001 είχε ιδρύσει εξήντα κέντρα πρόληψης σε όλη την επικράτεια⁵.

Αναλυτικότερα, και ενώ τα δημοσιοποιημένα μέχρι σήμερα δεδομένα, όπως προέκυπταν μέσα από τις Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., έθιγαν εν μέρει, τις εν λόγω παραμέτρους του προβλήματος, ανά έτος όμως και τα στοιχεία των άλλων φορέων αφορούσαν αποκλειστικά χρονικά προσδιορισμένες περιόδους, στην παρούσα έρευνα μελετάται και αποτυπώνεται διαχρονικά και σε βάθος η εξέλιξη των μορφωτικών και κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών των χρηστών ναρκωτικών (ΚΕ.Θ.Ε.Α. - Ενημερωτικό έντυπο, Απολογισμός έργου ΚΕ.Θ.Ε.Α., 2000· Ετήσια Έκθεση ΟΚΑΝΑ, 1999 σελ. 75-77).

Η ελληνική βιβλιογραφία που εξετάστηκε για τις ανάγκες της έρευνας περιλαμβάνει άρθρα Ελλήνων συγγραφέων σε ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά, μονογραφίες, βιβλία, κεφάλαια συλλογικών τόμων, δημοσιευμένες περιλήψεις από ανακοινώσεις σε συνέδρια και πρακτικά συνεδρίων (Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά, 1997· Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά, 1998· Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά, 1999· Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά, 2000· Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά, 2001)⁶. Έμφαση δόθηκε, κυρίως, στην ανασκόπηση των δημοσιευμάτων⁷ που αναφέρονται είτε σε μεμονωμένες ομάδες μαθητικού πληθυσμού είτε στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού της χώρας (Δοξιάδης Σ., 1977, σελ. 191· Παιονίδης Μ. και Χ. Αχλαδάς, 1984, σελ. 124-129· Μαρσέλος Μ. και Χ. Φραγκίδης, 1985, σελ. 145-166· Υφαντής Θ., Μαρσέλος Β. και Θ. Κούτρας, 1986· Κοκκέβη Α., 1988, σελ. 358-379· Μαρσέλος Β. κ.ά., 1988, σελ. 102-12· Υφαντής Θ. κ.ά., 1990, σελ. 178-191· Koutras Β. κ.ά., 1990, σελ. 312-317· Kokkevi Α. και C. Stefanis, 1991, σελ. 48-52· Υφαντής Θ. κ.ά., 1991, σελ. 154· Pomini V., Λιάππας Ι. και Π. Παπαβασιλείου, 1991, σελ. 43· Κοκκέβη Α., Μαδιάνου Δ. και Κ. Στεφανής, 1992· Degleris N., 1993, σελ. 81· Kokkevi Α., Terzidou Μ. και Μ. Loykadaki, 1995, σελ. 23-24· Batsalias Κ. και C. Kiountouzi, 1996, σελ. 178-181· Kokkevi Α. κ.ά., 1997, σελ. 29-37· Κουτρουβίδης Π., 1997· Δημητρίου Α. κ.ά., 1998, σελ. 36· Δημητρίου Α. κ.ά., 1999· Δημητρίου Α. κ.ά., 1999· Μακα Ζ. κ.ά., 1999· Δημητρίου Α., 2000· Kokkevi Α. κ.ά., 2000, σελ. 181-188· Μπούκης Δ. κ.ά., 2000· Παπαρέου Ρ., 2000· Χαρίλα Ν. και

Α. Καλαντζή-Αζίζι, 2001). Το πλήθος ωστόσο και η ποικιλομορφία των παραπάνω δημοσιευμάτων δεν επιτρέπει, στο πλαίσιο της μελέτης μας αυτής, μια αναλυτική και κριτική προσέγγιση των πορισμάτων τους.

Από το 1993 έως το 1998 πραγματοποιήθηκαν από διάφορους φορείς συνολικά τριάντα οκτώ έρευνες, οι οποίες αναφέρονταν τόσο σε αντιπροσωπευτικά δείγματα του γενικού πληθυσμού (Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1996, σελ. 23· Κοκκέβη Α. και Κ. Στεφανής, 1994· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, σελ. 12) όσο και στο μαθητικό πληθυσμό σε πανελλήνια κλίμακα (Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1996, σελ. 26-27 και σελ. 23-47· Κούτρας Β. κ.ά., 1992, σελ. 398-403· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, σελ. 12· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2000, σελ. 14) και έδιναν μια ολοκληρωμένη εικόνα της έκτασης και της διασποράς του προβλήματος της χρήσης ναρκωτικών στη χώρα μας (Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, σελ. 96 και σελ. 103). Από αυτές αξιοποιήθηκαν επιλεκτικά μόνον όσες αφορούσαν άμεσα τη θεματική της έρευνάς μας.

Εξάλλου και τα νέα προγράμματα δράσης που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των υφιστάμενων φορέων, σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης της ευρείας διάδοσης της χρήσης ναρκωτικών σε όλη την επικράτεια, αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης της παρούσας έρευνας (Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, σελ. 11-14· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, σελ. 55· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1999, σελ. 15-30· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2000, σελ. 25, 39-64 και σελ. 163-175)⁸.

2. Παρουσίαση των δεδομένων της έρευνας

Τα δεδομένα της έρευνας που παρουσιάζονται, καλύπτουν το χρονικό διάστημα από το 1994 έως το 2001 και περιλαμβάνονται στην Αίτηση Θεραπευτικής Βοήθειας, τα στοιχεία της οποίας εμπεριέχονται στις Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. Η Αίτηση αυτή καταγράφει συστηματικά τα ατομικά χαρακτηριστικά καθώς και τις ανάγκες των χρηστών ναρκωτικών ουσιών που καταφεύγουν στα θεραπευτικά προγράμματα της χώρας μας (Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1996, σελ. 30· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2000, σελ. 3)⁹. Θα πρέπει, στο σημείο αυτό, να σημειωθεί ότι η Αίτηση Θεραπευτικής Βοήθειας, στην οποία στηριχτήκαμε για τη

συγκέντρωση στοιχείων απαραίτητων για την πραγματοποίηση της έρευνάς μας, παρέχει πληροφορίες μόνο για τους χρήστες που προσεγγίζουν τα θεραπευτικά κέντρα. Ως εκ τούτου, από τη μια, ένα τμήμα των εξαρτημένων ατόμων, το οποίο παραμένει έξω από αυτό το σύστημα παροχής βοήθειας ανήκει στους «αφανείς πληθυσμούς» (hidden populations) και κατ' επέκταση δεν περιλαμβάνεται στα στοιχεία που επεξεργαστήκαμε. Τα άτομα αυτά ή απευθύνθηκαν σε φορείς, οι οποίοι για ένα διάστημα δε συνεργάζονταν με το Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., ή κατέφυγαν σε ιδιώτες ή δεν εμφανίστηκαν πουθενά. Από την άλλη, τα στοιχεία που διαθέτουμε και επεξεργαζόμαστε, αφορούν τον αριθμό των χρηστών που απευθύνθηκαν στις θεραπευτικές κοινότητες και όχι τον αριθμό αυτών που έγιναν τελικά δεκτοί από αυτές.

Οι φορείς με τα αντίστοιχα θεραπευτικά κέντρα της χώρας που συμμετείχαν το 2001 στο σύστημα καταγραφής στοιχείων από το Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. και που αποτελούν σήμερα το πανελλήνιο δίκτυο είναι συνολικά δεκατρείς (Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1996, σελ. 89· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, σελ. 152· Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2001, σελ. 246· Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2002, σελ. 66)¹⁰.

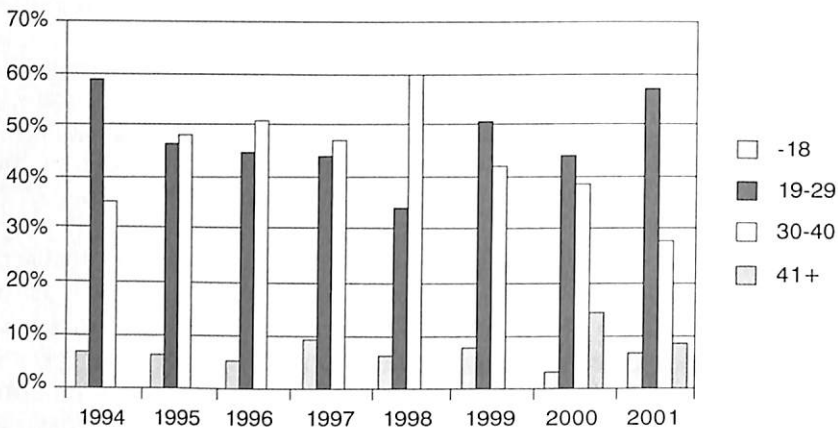
Τα στοιχεία που απομονώθηκαν επιλεκτικά από την Αίτηση Θεραπευτικής Βοήθειας αφορούν την ηλικία των χρηστών που ζητούν βοήθεια από τις θεραπευτικές κοινότητες, το φύλο τους, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, την εργασιακή τους κατάσταση, τις συνθήκες διαβίωσής τους και την κατανομή τους στην ελληνική επικράτεια. Και ενώ οι Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. παρέθεταν απλώς τα εν λόγω χαρακτηριστικά, χωρίς ποτέ να αναφερθούν στα αριθμητικά ετήσια δεδομένα, η έρευνά μας αυτή τα αναλύει σε βάθος και τα αξιολογεί διαχρονικά, για πρώτη φορά, προσδιορίζοντας ωστόσο το μέγεθος του δείγματος μόνο με ποσοστιαίες αναλογίες. Να τονιστεί, εξάλλου, ότι το ότι δεν κατέστη δυνατή η χρήση κάποιου πιο προωθημένου μοντέλου ανάλυσης των στατιστικών στοιχείων, αποδίδεται στο γεγονός ότι οι ατομικές Αιτήσεις Θεραπευτικής Βοήθειας εμπεριείχαν προσωπικά δεδομένα και ως εκ τούτου η πρόσβαση σ' αυτές ήταν προκαθορισμένη και περιορισμένη και η αξιοποίηση που επιχειρήθηκε η μεγαλύτερη δυνατή.

2.1. Η ηλικία των χρηστών που ζητούν βοήθεια από τις θεραπευτικές κοινότητες

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν και μελετήθηκαν προέρχονται, μέσω των Ετήσιων Εκθέσεων, από τις δηλώσεις των προσερχομένων στις θεραπευτικές κοινότητες και αφορούν κατά πρώτο λόγο την ηλικία των χρηστών. Οι χρήστες που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια από το 1994 έως το 2001 κατανεμήθηκαν, σύμφωνα με τα στοιχεία της Αίτησης Θεραπευτικής Βοήθειας, σε τέσσερις ηλικιακές ομάδες, ως εξής: η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει άτομα κάτω των 18 ετών, η δεύτερη από 19 έως 29 ετών, η τρίτη από 30 έως 40 ετών και η τέταρτη από 41 ετών και άνω¹¹. Η συσχέτιση των ηλικιακών ομάδων με τα έτη που εξετάζουμε αποδίδεται με τα αντίστοιχα ποσοστά στον πίνακα που ακολουθεί:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή κατά ηλικιακή ομάδα των χρηστών που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια από το 1994 έως το 2001

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.

Εξετάζοντας τον πίνακα με την ηλικία των ατόμων που ζητούν θεραπευτική βοήθεια, κατά τα τελευταία οκτώ χρόνια, διαπιστώνονται αξιοσημείωτες αλλαγές από έτος σε έτος.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των χρηστών κάτω των 18 ετών που παρουσιάστηκε στις θεραπευτικές κοινότητες και ζήτησε βοήθεια ήταν το 1997, με ποσοστό 9,5%, ενώ το μικρότερο το 2000, με

ποσοστό 3,1%. Συνήθως, το ποσοστό των ατόμων κάτω των 18 ετών που απευθύνονται στις θεραπευτικές κοινότητες είναι γύρω στο 6-6,5%.

Μεγαλύτερα ποσοστά ατόμων που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια παρουσιάζονται στις ηλικίες 19-29 ετών, με εξαίρεση το 1998, οπότε το ποσοστό ήταν 33,6%, ενώ όλες τις άλλες χρονιές κυμαίνεται στο 45-55%. Τα μεγαλύτερα ποσοστά παρουσίασε αυτή η ηλικιακή ομάδα τις χρονιές 1994, με ποσοστό 58,9%, και 2001, με ποσοστό 57,2%.

Τα άτομα ηλικίας 30 ετών και άνω, το 1998, άγγιξαν ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό, της τάξης του 59,9%.

Διαπιστώνεται, έτσι, ότι για τις χρονιές που μελετήσαμε, τα μεγαλύτερα ποσοστά χρηστών παρουσιάζονται στις ηλικίες από 19-40 ετών, ενώ τα μικρότερα σε άτομα ηλικίας μέχρι 18 ετών, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί, ως ένα βαθμό, στο ότι τα άτομα κάτω των 18 έχουν ελάχιστα χρόνια χρήσης και επομένως το πρόβλημα δεν είναι ακόμη έντονο ή και γνωστό και έτσι δεν έχει συνειδητοποιηθεί η σοβαρότητά του τόσο από τον ίδιο το χρήστη όσο και από το περιβάλλον του, ώστε να οδηγηθεί στις θεραπευτικές κοινότητες, πράγμα που δε συμβαίνει στις μεγαλύτερες ηλικίες (Head J., 1997).

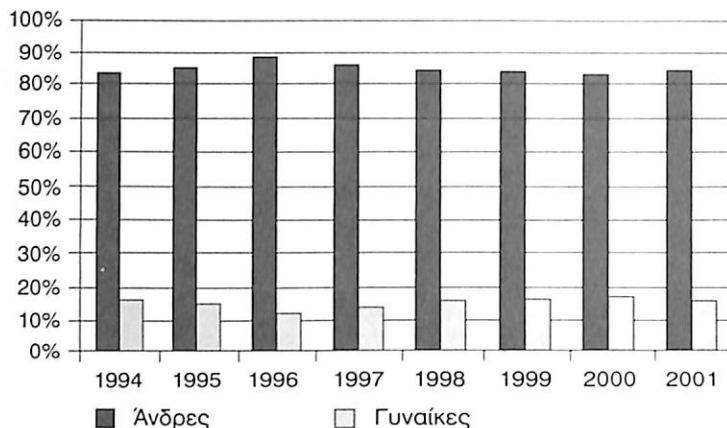
Η ηλικιακή ομάδα που περιλαμβάνει άτομα από 41 ετών και άνω εμφανίζεται στα στοιχεία του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για πρώτη φορά κατά τα έτη 2000 και 2001, με σχετικά μικρά ποσοστά, 14% και 9% αντίστοιχα, δεδομένου ότι τότε άρχισε η λειτουργία των Κέντρων Πρόληψης του ΟΚΑΝΑ, στα οποία προσέρχονται κατ' εξοχήν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, αφού, ως γνωστό, στις μονάδες αυτές εφαρμόζεται αποκλειστικά το πρόγραμμα υποκατάστασης με μεθαδόνη, σε χρόνιους χρήστες.

2.2. Το φύλο των χρηστών

Στον πίνακα που ακολουθεί κατανέμονται οι χρήστες ναρκωτικών με βάση το φύλο τους, κατά την ίδια οκταετία:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κατανομή ως προς το φύλο των χρηστών που ζήτησαν
θεραπευτική βοήθεια από το 1994 έως το 2001

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.

Όπως γίνεται φανερό από τον πίνακα, το ποσοστό των χρηστών που είναι άνδρες και απευθύνονται στις θεραπευτικές κοινότητες είναι σαφώς μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των γυναικών και μάλιστα ξεπερνά σταθερά το 80%, ενώ το 1996 αγγίζει το 88,6%. Αντίθετα, το ποσοστό των χρηστών που είναι γυναίκες κυμαίνεται ανάμεσα στο 11,4% και στο 17%.

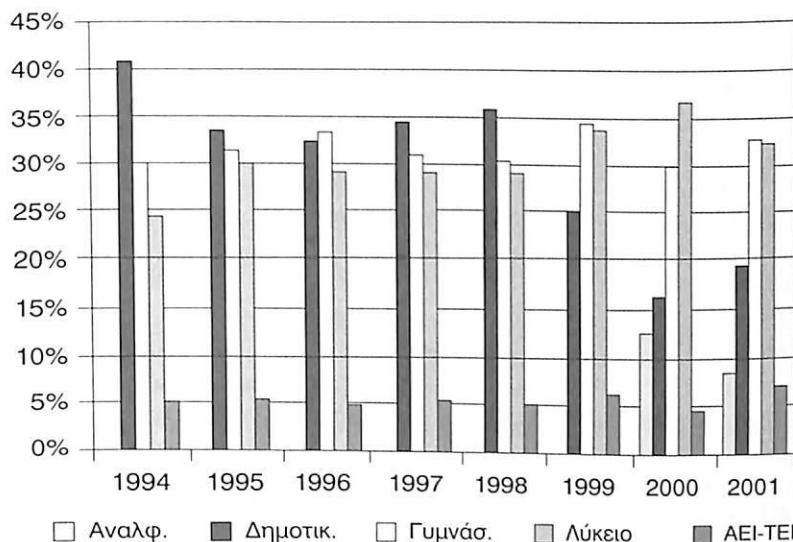
Η εμμένουσα διαφορά ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες χρήστες μπορεί να αποδοθεί, ως ένα βαθμό, τόσο στη μεγαλύτερη ελευθερία που παραχωρείται στα αγόρια από μικρές ηλικίες, η οποία ωστόσο συνοδεύεται συχνά από κάποια ανωριμότητα, όσο και στην ανεκτικότερη στάση που επιδεικνύει η κοινωνία απέναντι στο «ισχυρό» φύλο, ενώ παραμένει, σε μεγάλο βαθμό, ανελαστική σε παραβατικές συμπεριφορές των κοριτσιών (Cole M. και S.R. Cole, 2002). Εξάλλου, δεν μπορεί να αγνοηθεί και το γεγονός ότι κατά τα τελευταία χρόνια τα αγόρια διαρρέουν από το σχολείο, κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης, σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα κορίτσια, και καθίστανται, έτσι, πιο ευάλωτα στις διάφορες προκλήσεις (Σιπητάνου Α., 2000, σελ. 93-99).

2.3. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των χρηστών

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η κατανομή των χρηστών ναρκωτικών, οι οποίοι απευθύνθηκαν και ζήτησαν βοήθεια από τις θεραπευτικές κοινότητες, με βάση το μορφωτικό τους επίπεδο¹²:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κατανομή ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των χρηστών που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια από το 1994 έως το 2001

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται, το ποσοστό των χρηστών που αποφοίτησαν από το Δημοτικό και απευθύνθηκαν σε θεραπευτικές κοινότητες, το 1994, έφτασε το 40,9%, ενώ, το 1999, έπεσε στο 24,9%. Κατά μέσο όρο, το ποσοστό που αντιστοιχεί στους αποφοίτους του Δημοτικού αυτά τα χρόνια είναι 32,4%.

Από την άλλη, αυτοί που αποφοίτησαν από το Γυμνάσιο και απευθύνθηκαν στις θεραπευτικές κοινότητες, κατά τη διάρκεια των οκτώ ετών που μελετούμε, παρουσιάζουν αυξομειώσεις και το ποσοστό τους κυμαίνεται, κατά μέσο όρο, στο 31,6%.

Όσον αφορά αυτούς που αποφοίτησαν από το Λύκειο και α-

πευθύνθηκαν στις θεραπευτικές κοινότητες, το 1994, ήταν μόλις το 24,3%, ενώ το 2000, το ποσοστό αυτό έφτασε το 36,5%. Κατά μέσο όρο, το ποσοστό που παρουσιάζουν οι απόφοιτοι Λυκείου κατά τα χρόνια αυτά είναι 30,5%.

Τέλος, το ποσοστό των χρηστών που αποφοίτησαν από Ανώτερη ή Ανώτατη Σχολή και απευθύνθηκαν στις θεραπευτικές κοινότητες είναι σαφώς μικρότερο, σε σχέση με αυτό των αποφοίτων των υπόλοιπων εκπαιδευτικών βαθμίδων, με εξαίρεση το 2001 που έφτασε το 7,1% και αγγίζει, κατά μέσο όρο, μόλις το 5,5%.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι παρουσιάζονται μικρές διαφορές μεταξύ των αποφοίτων Δημοτικού, Γυμνασίου, Λυκείου, όσον αφορά τους χρήστες ναρκωτικών ουσιών που απευθύνθηκαν στις θεραπευτικές κοινότητες, για όλα τα έτη που εξετάζονται από την παρούσα έρευνα. Ωστόσο, ιδιαίτερα υψηλό, 60%, παρουσιάζεται το ποσοστό των χρηστών που είτε εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο είτε έχουν ολοκληρώσει μόλις την εννιάχρονη υποχρεωτική φοίτηση.

Εξάλλου, παρατηρούμε ότι για τα έτη 2000 και 2001 ένα σημαντικό ποσοστό χρηστών, 12,8% και 8,6% αντίστοιχα, χαρακτηρίζονται αναλφάβητοι.

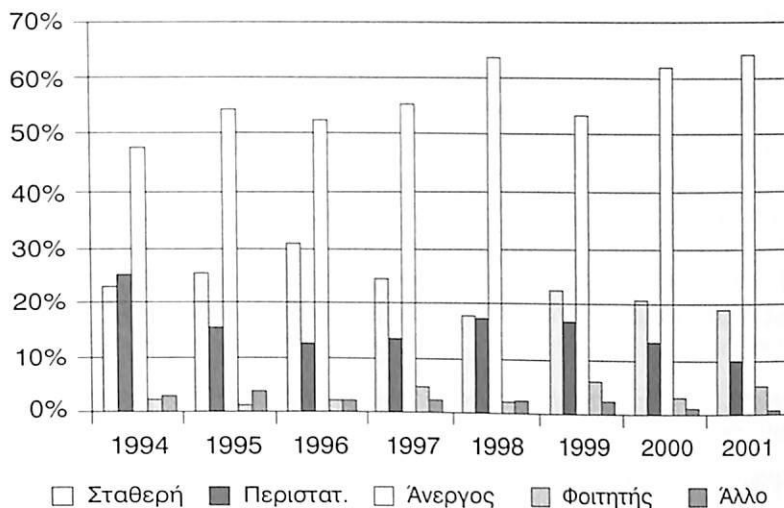
Επομένως, εύλογα συμπεραίνεται ότι υπάρχει μεγάλος βαθμός συσχέτισης ανάμεσα στη χρήση ναρκωτικών ουσιών και το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων, εφόσον, άλλωστε, είναι ευρύτερα αποδεδειγμένο ότι οι νέοι που εγκαταλείπουν νωρίς το σχολείο περιθωριοποιούνται και εκτρέπονται ευκολότερα σε παθογενείς συμπεριφορές (Σιπητάνου Α., (2000, σελ. 111-113· Παιδαγωγική Εταιρία Ελλάδος, 1999). Αλλά και αυτοί που φεύγουν από τις θεραπευτικές κοινότητες χωρίς να έχουν ικανοποιητικό μορφωτικό επίπεδο και μια στοιχειώδη επαγγελματική κατάρτιση, δύσκολα μπορούν να επανενταχθούν, ενώ συγχρόνως ο κίνδυνος να εκτραπούν εκ νέου ελλοχεύει ιδιαίτερα απειλητικά, αναδεικνύοντας την ανάγκη μιας δεύτερης εκπαιδευτικής ευκαιρίας. Άλλωστε ο ρόλος της Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης δεν περιορίζεται στο να συμπληρώσει μόνο τα κενά της υποχρεωτικής εκπαίδευσης του ατόμου, αλλά περιλαμβάνοντας την επαγγελματική κατάρτιση σε μια προοπτική κοινωνικής ένταξης στοχεύει σε μια διαβίου μάθηση (Παιδαγωγική Εταιρία Ελλάδος, 2001).

2.4. Η εργασιακή κατάσταση των χρηστών

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζεται η κατανομή των χρηστών με βάση την εργασιακή τους κατάσταση:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Κατανομή ως προς την εργασιακή κατάσταση των χρηστών που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια από το 1994 έως το 2001

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.

Διαπιστώνεται ότι το ποσοστό των ατόμων που απευθύνθηκαν σε θεραπευτικές κοινότητες και απασχολούνταν σε σταθερή εργασία το 1996 ήταν 30,6%, ενώ το 1998 και το 2001 έπεσε στο 18% και 19,2% αντίστοιχα. Ο μέσος όρος των ατόμων που έκαναν χρήση τοξικών ουσιών όλα αυτά τα χρόνια και είχαν σταθερή απασχόληση είναι μόλις 23%.

Επίσης, το ποσοστό των ατόμων που απευθύνθηκαν σε θεραπευτικές κοινότητες και απασχολούνταν περιστασιακά, το 1994 ήταν 24,9%, ενώ το 2001 μόλις 10,2%. Ο μέσος όρος των ατόμων που έκανε χρήση τοξικών ουσιών και απασχολούνταν περιστασιακά μειώνεται στο 15,5%.

Συντριπτικό παρουσιάζεται το ποσοστό των χρηστών που απευθύνθηκαν στις θεραπευτικές κοινότητες και ήταν άνεργοι. Γενικά, το ποσοστό των άνεργων χρηστών ξεπερνά σταθερά, όλα αυτά τα χρόνια το 50%, παρουσιάζοντας χαρακτηριστικά αυξητικές τάσεις, με εξαίρεση το 1994, οπότε και μειώνεται παροδικά στο 47,2%. Έτσι, ο μέσος όρος των άνεργων ατόμων που κάνουν χρήση τοξικών ουσιών ανέρχεται στο υψηλότερο ποσοστό του 56,5%.

Ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά παρουσιάζει η ομάδα των φοιτητών-

σπουδαστών, με μέσο όρο 3,3%, με εξαίρεση το 2001, οπότε το ποσοστό αυξήθηκε στο 5,6%.

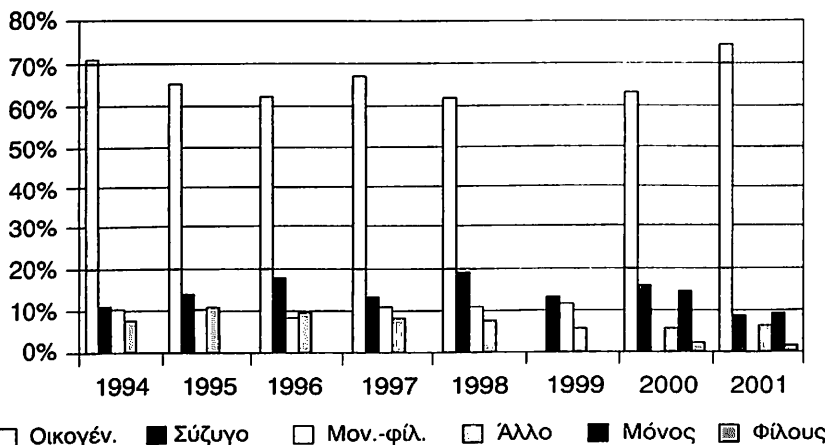
Παρατηρείται, λοιπόν, και εδώ υψηλός βαθμός συσχέτισης ανάμεσα στη χρήση ναρκωτικών ουσιών και την ανεργία, ανεξάρτητα αν η χρήση προκλήθηκε λόγω της ανεργίας ή αν η χρήση είχε ως συνέπεια την ανεργία (Tucker N., 1997). Αντίθετα, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των φοιτητών-σπουδαστών, οι οποίοι παρουσιάζονται ως χρήστες σε ποσοστά εξαιρετικά χαμηλά.

2.5. Οι συνθήκες διαβίωσης των χρηστών

Στον πίνακα 5 η κατανομή των χρηστών έγινε με βάση τις συνθήκες διαβίωσής τους και έδωσε τα παρακάτω στοιχεία¹³:

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Κατανομή ως προς τις συνθήκες διαβίωσης των χρηστών που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια από το 1994 έως το 2001

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.

Παρατηρείται από τα παραπάνω ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων που κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών και προσεγγίζουν τις θεραπευτικές κοινότητες διαμένουν με την οικογένειά τους, χωρίς να διευκρινίζεται η επιμέρους οικογενειακή κατάσταση. Το μεγαλύτερο ποσοστό παρατηρήθηκε το 2001 και ανέρχεται στο 74,2%, ενώ ο μέσος όρος των ατόμων που διαμένει με την οικογένειά του είναι 67%.

Με σύζυγο-σύντροφο διαμένει το 14,2% κατά μέσο όρο, και ενώ το 1998 το ποσοστό ήταν 19,1%, το 2001 μειώθηκε στο 9,2%.

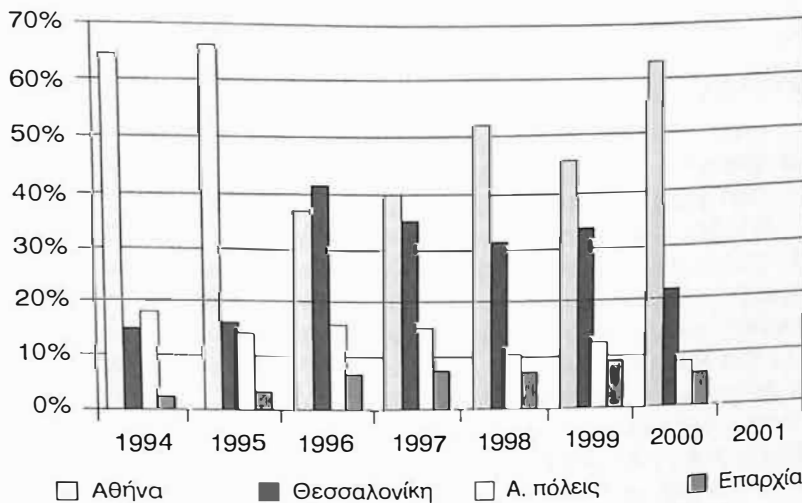
Κατά μέσο όρο, το ποσοστό των ατόμων που κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών και μένει μόνο ή με φίλους είναι 11%, με μικρές αυξομειώσεις από χρονιά σε χρονιά, ενώ το 2000 παρατηρήθηκε μία αύξηση του ποσοστού που δήλωσε ότι μένει μόνο του, της τάξης του 14,2%.

Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι ο ρόλος της οικογένειας είναι καθοριστικός στη συνειδητοποίηση και την αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών και συμβάλλει στην προσέγγιση των θεραπευτικών κοινοτήτων από τους χρήστες, τις οποίες δείχνουν να εμπιστεύονται. Αντίθετα, η συγκατοίκηση με φίλους ή η κατά μόνας διαμονή αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα προς την προαναφερθείσα κατεύθυνση (Sroufe L.A., Cooper R.G. κ.ά., 1990).

2.6. Περιοχή κατοικίας των χρηστών

Στον πίνακα 6 αναπαριστάται μία τελευταία κατανομή των χρηστών κατά περιοχή κατοικίας τους:

ΠΙΝΑΚΑΣ 6
Κατανομή κατά περιοχή κατοικίας των χρηστών που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια από το 1994 έως το 2001

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.

Η μεγαλύτερη διάδοση της χρήσης ναρκωτικών παρατηρείται κατ' αρχάς στην Αθήνα, όπου ο μέσος όρος των χρηστών που απευθύνεται στις θεραπευτικές κοινότητες ανέρχεται στο 46% και κατά δεύτερο λόγο στη Θεσσαλονίκη, όπου το ποσοστό, κατά μέσο όρο, βρίσκεται στο 24%. Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 1996, οπότε το ποσοστό χρηστών που ζήτησαν θεραπευτική βοήθεια στη Θεσσαλονίκη ανήλθε στο 40%, παρατηρείται μία φθίνουσα πορεία των δεικτών. Η αύξηση που παρατηρείται αυτή τη χρονιά συμπίπτει χρονικά με την έναρξη του προγράμματος υποκατάστασης με μεθαδόνη.

Το ποσοστό των ατόμων που διαμένει σε άλλες πόλεις είναι κατά μέσο όρο 12% και ενώ το 1994 ήταν 18%, το 2000 μειώθηκε στο 8,6%. Ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό παρουσιάζουν οι χρήστες που διαμένουν σε ημιαστικές και αγροτικές περιοχές, μόλις 5,2% κατά μέσο όρο, και μόνο το 1999 έφτασε το 9,1%.

Η κατανομή αυτή καταδεικνύει τη μεγαλύτερη πυκνότητα του πληθυσμού των χρηστών στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα και Θεσσαλονίκη, γεγονός που αποδεικνύει ότι το πρόβλημα των ναρκωτικών κυριαρχεί στα μεγάλα αστικά κέντρα, σε σχέση με τις άλλες περιοχές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η χρήση των ναρκωτικών ουσιών συνιστά αποκλειστικά αστικό φαινόμενο. Αντακλά παράλληλα την υπάρχουσα κατάσταση ως προς τη διαθεσιμότητα των θεραπευτικών κοινοτήτων στις μεγάλες πόλεις.

3. Επιλογικά

Με βάση τα στοιχεία που εμφανίζονται στην Αίτηση Θεραπευτικής Βοήθειας, η οποία περιέχεται στις Ετήσιες Εκθέσεις του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., κατά το χρονικό διάστημα από το 1994 έως το 2001, μπορούμε να επιχειρήσουμε τη σκιαγράφηση, σε γενικές γραμμές, του προφίλ του χρήστη που ζήτησε βοήθεια από τις θεραπευτικές κοινότητες στην Ελλάδα, το εν λόγω διάστημα. Πρόκειται, κατά κύριο λόγο, για άνδρα, ηλικίας 19-40 ετών, ο οποίος είναι άνεργος, έχει φοιτήσει σε κάποιες τάξεις του δημοτικού ή και του γυμνασίου και ζει με την οικογένειά του στην Αθήνα.

Στη μελέτη μας αυτή διαπιστώθηκαν αξιόλογα στοιχεία που αφορούν τα χαρακτηριστικά των χρηστών ναρκωτικών ουσιών που προσεγγίζουν τις θεραπευτικές κοινότητες όλα αυτά τα χρόνια και τα οποία μπορούν να τροφοδοτήσουν συζητήσεις και έρευνες

σχετικά με την κοινωνιολογική δομή και την αντιμετώπιση του προβλήματος. Το δικό μας, ωστόσο, επιστημονικό υπόβαθρο προσανατόλισε το ενδιαφέρον μας προς τις επιστημάνσεις που αφορούν κυρίως το εκπαιδευτικό επίπεδο των χρηστών.

Παίρνοντας, λοιπόν, ως έναυσμα το κατά τεκμήριο χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των χρηστών, αξίζει να δοθεί έμφαση και να στραφεί το ενδιαφέρον των ειδικών προς την κατεύθυνση της Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο μπορεί να δοθεί η δυνατότητα τόσο αναπλήρωσης των βασικών μορφωτικών τους ελλείψεων, προσφέροντάς τους μια δεύτερη ευκαιρία σχολικής φοίτησης, όσο και επαγγελματικής ενημέρωσης και κατάρτισης, ενταγμένη στην ευρύτερη αγωγή θεραπείας και επανένταξής τους. Είναι άλλωστε γνωστό ότι η σχολική αποτυχία και η συνακόλουθη αδυναμία επαγγελματικής αποκατάστασης των ατόμων αναπόφευκτα οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και ενίοτε στην παραβατικότητα, με όλες τις αρνητικές συνέπειες για το άτομο και για το κοινωνικό σύνολο.

Άλλωστε, στο πλαίσιο της Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης εντάσσεται και η έγκαιρη πρόληψη του φαινομένου με την ευαισθητοποίηση και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των γονέων, με σκοπό τη δραστηριοποίησή τους στον τομέα της αντιμετώπισης του προβλήματος των ναρκωτικών.

Συμπερασματικά, θεωρούμε ότι η εικόνα που διαμορφώνεται με τα ποσοστά που προκύπτουν από τα στοιχεία που είχαμε στη διάθεσή μας, από το 1994 έως το 2001, αποδίδει σε μικρογραφία τις διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά του προβλήματος της χρήσης των ναρκωτικών ουσιών, όπως αυτό εμφανίζεται στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία. Οποιαδήποτε υπεύθυνη αντιμετώπιση του προβλήματος προϋποθέτει συντονισμένες προσπάθειες για τη γνώση και την κατανόησή του, βασισμένες σε επιμέρους επιστημονικά δεδομένα. Η επιστημονική συζήτηση και έρευνα, στο θέμα των ναρκωτικών στον ελληνικό χώρο, αλλά και διεθνώς, ήταν και εξακολουθεί να είναι σχετικά περιορισμένη. Τα πορίσματα της παρούσας μελέτης θα μπορούσαν –πιστεύουμε– να αξιοποιηθούν κατάλληλα συμβάλλοντας στη χάραξη εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής και στρατηγικής τόσο στο επίπεδο των μηχανισμών και οργανισμών πρόληψης και αντιμετώπισης της ουσιοεξάρτησης, όσο και των φορέων εκπαίδευσης και επιμόρφωσης που σχετίζονται έμμεσα με το πρόβλημα.

Σημειώσεις

1. Τα τηλέφωνα του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. στην Αθήνα είναι 210 6536902 και 210 6170805, το fax: 210 6537273, το ηλεκτρονικό τους ταχυδρομείο: ektepn@hol.gr, ενώ η ιστοσελίδα τους: <http://www.ektepn.gr>.

2. European Monitoring Center for Drugs and Drugs Addiction (EMCDDA).

3. Το ΚΕ.Θ.Ε.Α. συστάθηκε με το Ν. 1728/1987 και το τηλέφωνό του στην Αθήνα είναι 210 9241993/6, το fax: 210 9241986, το ηλεκτρονικό του ταχυδρομείο: admin@kethea.gr, ενώ η ηλεκτρονική σελίδα του: <http://www.kethea.gr>.

4. Ο ΟΚΑΝΑ εδρεύει στην Αθήνα και ιδρύθηκε με το Ν. 2161/1993. Το τηλέφωνο του Οργανισμού στην Αθήνα είναι το 210 8253756, το fax: 210 8253760 και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: okana@otenet.gr. Παράλληλα, λειτουργεί καθημερινά Ανοικτή τηλεφωνική γραμμή «sos» για τα Ναρκωτικά με αριθμό κλήσης 1031.

5. Παράλληλα με τη λειτουργία και τη δράση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., του ΚΕ.Θ.Ε.Α και του ΟΚΑΝΑ και προκειμένου να προωθηθεί η άμεση ενημέρωση των ενδιαφερομένων αλλά και του ευρύτερου κοινού για τα υπάρχοντα προγράμματα πρόληψης και αντιμετώπισης της τοξικομανίας, εκδόθηκε ο «Οδηγός Υπηρεσιών Πρόληψης και Θεραπείας των Ουσιοεξαρτήσεων», ο οποίος εμφανίζεται και σε ηλεκτρονική μορφή στην ελληνική γλώσσα, στο διαδίκτυο.

6. Με στόχο την κάλυψη των αναγκών πληροφόρησης και ενημέρωσης των επιστημόνων και των ερευνητών, η ελληνική βιβλιογραφία για τα ναρκωτικά είναι προσβάσιμη και μέσω του διαδικτύου από τη Βιβλιογραφική Βάση Δεδομένων, η οποία περιλαμβάνει 1.250 δημοσιεύσεις για την Ελλάδα που έχει συγκεντρώσει μέχρι τώρα το Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα. Η διεύθυνση της ιστοσελίδας του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. είναι η παρακάτω: www.ektepn.gr.

7. Κατά την προσέγγιση αυτή εντοπίστηκαν σχετικά: μία βιβλιογραφική αναφορά για το έτος 1977, μία για το έτος 1984, μία για το 1985, μία για το 1986, δύο για το 1988, τρεις για το 1990, τρεις για το 1991, μία για το 1992, μία για το 1993, μία για το 1995, μία για το 1996, δύο για το 1997, μία για το 1998, τρεις για το 1999, τέσσερις για το 2000 και μία για το 2001.

8. Στην πορεία του χρόνου δημιουργήθηκε μια Βάση Δεδομένων για την πληρέστερη ενημέρωση των ενδιαφερομένων σχετικά με τις εξελίξεις στον τομέα της έρευνας για τα ναρκωτικά στην Ελλάδα, η οποία σήμερα περιλαμβάνει 80 περίπου ερευνητικά προγράμματα τα οποία έχουν υλοποιηθεί στην Ελλάδα, από το 1993 έως το τέλος του 2000.

9. Η Α.Θ.Β. εφαρμόστηκε για πρώτη φορά σε ευρωπαϊκό επίπεδο στην Ελλάδα. Για την καταγραφή των χαρακτηριστικών των χρηστών που έρχονται σε επαφή με τα θεραπευτικά κέντρα χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογία και το επιδημιολογικό δελτίο της Ομάδας Επιδημιολογίας Πομπιντού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το δελτίο αυτό υιοθετείται σήμερα από ολόένα

αυξανόμενο αριθμό κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιτρέποντας τη δυνατότητα σύγκρισης των στοιχείων που συγκεντρώνονται από τα κράτη- μέλη. Στο δελτίο περιλαμβάνονται βασικές πληροφορίες για τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά, καθώς και για τα χαρακτηριστικά τα σχετικά με τη χρήση ναρκωτικών, συνθέτοντας το προφίλ των χρηστών.

10. Το 1994, η ανάπτυξη της Α.Θ.Β. κάλυψε το σύνολο των τότε υπαρχόντων θεραπευτικών προγραμμάτων. Στη συνέχεια, όμως, δύο από τα μεγαλύτερα θεραπευτικά κέντρα στη χώρα μας, το 18ΑΝΩ και το ΚΕ.Θ.Ε.Α., διέκοψαν την αποστολή στοιχείων στο Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., γεγονός που δημιούργησε σοβαρά προβλήματα, όσον αφορά την αντιπροσωπευτικότητα των στοιχείων του συστήματος καταγραφής, περιορίζοντας την εγκυρότητα της ερμηνείας και τη συγκρισιμότητά τους με αυτά των άλλων χωρών, γιατί, ενώ συνεχίζεται η συλλογή των στοιχείων από όλα τα άλλα θεραπευτικά προγράμματα, τα δεδομένα παύουν να είναι αντιπροσωπευτικά του συνόλου των ατόμων στην Ελλάδα που προσφεύγουν για θεραπευτική βοήθεια στις διάφορες υπηρεσίες, εφόσον δεν εκπροσωπούνται όλες. Η διεύρυνση του δικτύου του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., μετά την ανανέωση της συνεργασίας με τους παραπάνω φορείς, από το 2000, αποτέλεσε σημαντικό βήμα για την αναβάθμιση της ποιότητας του συστήματος πληροφόρησης για τα ναρκωτικά. Σήμερα, οι φορείς αυτοί είναι κατά αλφαβητική σειρά οι εξής: 1. ΓΙΑΤΡΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ, 2. Δίκτυο Θεραπευτικών Υπηρεσιών Πάτρας, 3. Εναλλακτικό Θεραπευτικό Πρόγραμμα «ΑΡΓΩ» - Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης, 4. Ιδιωτική Ψυχιατρική Κλινική «ΚΑΣΤΑΛΙΑ», 5. Κέντρο Βοήθειας ΟΚΑΝΑ, 6. Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων ΚΕ.Θ.Ε.Α., 7. Μονάδα Απεξάρτησης Τοξικομανών «18ΑΝΩ» - Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής, 8. Πρόγραμμα «ΑΘΗΝΑ» - Αιγινήτειο Νοσοκομείο - ΟΚΑΝΑ, 9. Πρόγραμμα «ΘΗΣΕΑΣ» - Δήμος Καλλιθέας, 10. Πρόγραμμα Υποκατάστασης ΟΚΑΝΑ (πέντε μονάδες), 11. Τμήμα Αποκατάστασης Εξαρτημένων Ατόμων - Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης, 12. Χριστιανικό Σωματείο Βοήθειας «ΦΙΛΗΜΩΝ», 13. Ψυχιατρείο Κρατουμένων Κορυδαλλού.

11. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, έως το 1999 ερευνήθηκε ο πληθυσμός των χρηστών, μέχρι την ηλικία των 40 ετών. Από το 2000, ερευνάται πλέον και ο πληθυσμός ηλικίας 40 ετών και άνω.

12. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, η κατηγορία αναλφάβητοι παρυσιαίζεται και εξετάζεται από το 2000 και μετά.

13. Δεδομένου ότι η κατανομή, σύμφωνα με τις παρούσες συνθήκες διαβίωσης των χρηστών, διαφοροποιείται από την πενταετία 1994-1999 στη διετία 2000-2001, κρίθηκε απαραίτητο για τα δύο τελευταία χρόνια να υπάρξουν πέντε κι όχι μόνο τέσσερις κατηγορίες.

Βιβλιογραφία

- Απολογισμός έργου ΚΕ.Θ.Ε.Α, Κέντρο Θεραπείας εξαρτημένων ατόμων, Αθήνα, 2000.
- Batsalias K. και C. Kountouzi, «Διερεύνηση ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών και δυναμικών στις οικογένειες των χρηστών», στο: *2nd European Conference on Rehabilitation and Drug Policy: Europe in transition*, 28 May - 2 June 1995, Proceedings, Αθήνα, 1996, ΚΕ.Θ.Ε.Α, σελ. 178-181 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, 3Δ2).
- Cole M. και S.R. Cole, *Η ανάπτυξη των παιδιών*, τόμ. Β', εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, 2002.
- Degleris N., «Μονάδα επαγγελματικής κατάρτισης και επανένταξης για πρώην τοξικομανείς: η ελληνική εμπειρία», στο: *2nd Congresso Internazionale, Colectanea de textos*, Centro das Taipas, τεύχ. 5, Lisboa, 1993, σελ. 81 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 6Π11).
- Δημητρίου Α. κ.ά., «Χρήση ψυχοτρόπων ουσιών από τους μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης», στο: *24ο Ετήσιο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο*, Περιλήψεις, Ιατρική Εταιρεία Αθηνών, 5-9 Μαΐου 1998, Αθήνα, σελ. 36 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, 2Π2).
- Δημητρίου Α. κ.ά., «Σχολικοί παράγοντες και χρήση ψυχοτρόπων ουσιών», στο: *25ο Ετήσιο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο*, Περιλήψεις, Ιατρική Εταιρεία Αθηνών, Αθήνα, 4-8 Μαΐου 1999 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1999, 2Π4).
- Δημητρίου Α. κ.ά., «Μαθητές και ναρκωτικά: συσχέτιση με κάπνισμα, αλκοόλ και ψυχοτρόπα φάρμακα», στο: *25ο Ετήσιο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο*, Περιλήψεις, Ιατρική Εταιρεία Αθηνών Αθήνα, 4-8 Μαΐου 1999 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1999, 2Π5).
- Δημητρίου Α., *Μελέτη της χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών από τους μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης - Διαχρονική πορεία της χρήσης*, Διαδακτορική διατριβή, Ιατρική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2000 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2000, 2Δ4).
- Δοξιάδης Σ. «Τοξικομανία και οικογένεια», στο: Δοξιάδης Σ., *Ένας γιατρός επισκέπτεται και γράφει*, 1977, σελ. 191 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1977, 3Δ8).
- Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά*, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1997.
- Ετήσια Έκθεση για την κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών σε Διεθνές και σε Εθνικό επίπεδο*, επιμ. Μένη Μαλιώρη, Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ), Αθήνα, 1999.
- Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα*, επιμ. Α. Κοκκέβη, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1996.

- Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα. Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1997.
- Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα, επιμ. Α. Κοκκέβη, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1998.
- Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα, επιμ. Επιστημονική Ομάδα Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1999.
- Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα, επιμ. Α. Κοκκέβη, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 2000.
- Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 2001.
- Ετήσια Έκθεση του Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν. για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα, επιστημονική υπεύθυνη Τερζίδου Μανίνα, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 2002.
- Head J., *Working with adolescents: Constructing Identity*, The Falmer Press, London, 1997.
- Καλαρρύτης Γ., Κλαδευτήρα Α. και Κ. Υφαντή, *Προκαταρκτική μελέτη των κοινωνιοδημογραφικών και άλλων χαρακτηριστικών των εφήβων που προσέγγισαν τη ΣΤΡΟΦΗ κατά τα έτη 1994, 1995 και 1996*, ΣΤΡΟΦΗ, Αθήνα, 1997.
- Καλαρρύτης Γ. και Α. Κλαδευτήρα, *Κοινωνιοδημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά των ατόμων που προσέγγισαν το θεραπευτικό πρόγραμμα ΣΤΡΟΦΗ το 1996*, ΣΤΡΟΦΗ, Αθήνα, 1997.
- Καλαρρύτης Γ. και Κ. Υφαντή, *Κοινωνιοδημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά των ατόμων που προσέγγισαν το θεραπευτικό πρόγραμμα ΣΤΡΟΦΗ το 1997*, ΣΤΡΟΦΗ, Αθήνα, 1998.
- Καλαρρύτης Γ., Υφαντή Κ. και Σ. Ζώτου, *Χαρακτηριστικά των εφήβων χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών που προσέγγισαν την ΣΤΡΟΦΗ το 1999*, ΣΤΡΟΦΗ, Αθήνα, 1999.
- Καλαρρύτης Γ., Ρήγος Η. και Σ. Ζώτου, *Χαρακτηριστικά των εφήβων χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών που προσέγγισαν την ΣΤΡΟΦΗ το 2000*, ΣΤΡΟΦΗ, Αθήνα, 2000.
- Καλαρρύτης Γ. κ.ά., *Χαρακτηριστικά των εφήβων χρηστών ψυχοτρόπων*

ουσιών που προσέγγισαν την ΣΤΡΟΦΗ και την ΠΛΕΥΣΗ το 2000, ΣΤΡΟΦΗ - ΠΛΕΥΣΗ, Αθήνα, 2001.

Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α) – Ενημερωτικό έντυπο.

Κοκκέβη Α., «Η χρήση νόμιμων και παράνομων τοξικών ουσιών στην εφηβεία», στο: Τσιάντης Ι. και Σ. Μανωλόπουλος (επιμ.), στο περιοδικό *Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής*, τεύχ. 2, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1988, σελ. 358-379 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ18).

Κοκκενί Α. και C. Stefanis, «Η επιδημιολογία της χρήσης νόμιμων και παράνομων ουσιών σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα», τόμ. 81, τεύχ. 1, 1991, σελ. 48-52 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ32).

Κοκκέβη Α., Μαδιάνου Δ. και Κ. Στεφανής, *Τα ναρκωτικά στην Ελλάδα: η χρήση ουσιών στο μαθητικό πληθυσμό*, Ψυχιατρική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1992 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ36).

Κοκκέβη Α. και Κ. Στεφανής, *Τα ναρκωτικά στην Ελλάδα. Η διαχρονική πορεία της χρήσης*, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1994.

Κοκκέβη Α., Terzidou Μ. και Μ. Loukadaki, «Ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά της χρήσης παράνομων ουσιών: αποτελέσματα από έρευνες στο μαθητικό πληθυσμό της Ελλάδας», στο: *Documentation of the first EASAR - Conference*, Programme, overview, abstracts and participants, Evangelische Akademie Tutzing, Germany, 22-25 May 1995, σελ. 23-24 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 3Π41).

Κοκκενί Α. κ.ά., «Διαχρονικές τάσεις στη χρήση των ουσιών στο μαθητικό πληθυσμό: διαφορές ανάμεσα στα φύλα», στο: *Pompidou Group Symposium: women and drugs Q Focus on prevention*, Proceedings, 6-7 October 1995, Council of Europe, Bonn, 1997, σελ. 29-37 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, 2Δ3).

Κοκκενί Α. κ.ά., «Χρήση ουσιών σε μαθητές λυκείου στην Ελλάδα: παράνομες χρήσεις ναρκωτικών σε μία κοινωνία που αλλάζει», στο: περιοδικό *Drug and Alcohol Dependence*, τεύχ. 58, 2000, σελ. 181-188 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2000, 2Δ7).

Κούτρας Β., *Ναρκωτικά και μαθητές Μέσης Εκπαίδευσης*, Διδακτορική διατριβή, Ιατρικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 1990 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ29).

Koutras Β. κ.ά., «Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών από μαθητές Λυκείου στην Ελλάδα: συσχέτιση με οικογενειακούς παράγοντες», *Know the self: Evolutionary course of the therapeutic communities: the third generation*, Proceedings of the 13th World Conference of Therapeutic Communities, ΚΕ.Θ.Ε.Α., Αθήνα, 23-28 September 1990, σελ. 312-317 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 3Δ36).

Koutras Β. κ.ά., «Χρήση ναρκωτικών από μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης», *Ιατρική*, τόμ. 61, τεύχ. 4, 1992, σελ. 398-403.

- Κουτρουβίδης Π., «Σχολική επίδοση εφήβων χρηστών ναρκωτικών ουσιών και η εκπαιδευτική παρέμβαση στην θεραπευτική κοινότητα», στο: *9ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγή της Υγείας «Νεολαία και εξαρτησιογόνες ουσίες»*, Πρακτικά υπό έκδοση, Ηράκλειο, 29-31 Μαΐου 1997 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1999, 3Δ1).
- Μακα Ζ. κ.ά., «Το διαφορετικό ψυχοκοινωνικό προφίλ των εφήβων χρηστών κάνναβης στην Ελλάδα τα τελευταία 15 χρόνια», στο: *5th European Association of Substance Abuse Research (EASAR)*, Ludwig-Boltzmann - Institute for Addiction research at the Anton-Proksch-Institute, Vienna, 7-9 May 1999 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1999, 3Π11).
- Μαρσέλος Μ. και Χ. Φραγκίδης, «Τα ναρκωτικά στα σχολεία: ερωματολόγιο επιδημιολογικής έρευνας για τις γνώσεις, τη στάση και τη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές Μέσης Εκπαίδευσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 58, 1985, σελ. 145-166 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ9).
- Μαρσέλος Β. κ.ά., «Χρήση και κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές Μέσης Εκπαίδευσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 71, 1988, σελ. 102-124 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1998, 2Δ2).
- Μπούκης Δ. κ.ά., «Κοινωνική έρευνα θέσεων, γνώσεων και χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές β' γυμνασίου και β' λυκείου στην περιοχή του Πειραιά», *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιατροδικαστικής και Τοξικολογίας*, Πειραιάς, 24-26 Νοεμβρίου 2000 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2001, 2Π4).
- Οδηγός Υπηρεσιών Πρόληψης και Θεραπείας των Ουσιοεξαρτήσεων*, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 2000.
- Παιδαγωγική Εταιρία Ελλάδος, «Σχολική αποτυχία και Κοινωνικός Αποκλεισμός», *Πρακτικά Η' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου*, Γιάννενα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
- Παιδαγωγική Εταιρία Ελλάδος, *Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση: Διεθνής Εμπειρία και Ελληνική Προοπτική*, Πρακτικά Θ' Διεθνούς Παιδαγωγικού Συνεδρίου, εκδ. Ατραπός, Βόλος 1999, Αθήνα, 2001.
- Παιονίδης Μ. και Χ. Αχλαδάς, «Η χρήση κοινών ευφραντικών ουσιών και ναρκωτικών σε μαθητές β' και γ' τάξης λυκείου», *Παιδιατρική*, τόμ. 47, τεύχ. 2, 1984, σελ. 124-129 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ7).
- Papandreou P., *Ο ρόλος του σχολείου στην πορεία ανάπτυξης προβληματικών συμπεριφορών: η περίπτωση των εφήβων χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών*, M.A. Dissertation, University of Sussex Institute of Education, London, 2000 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2001, 2Δ2).
- Pomini V., Λιάππας Ι. και Π. Παπαβασιλείου, «Θεραπευτική προσέγγιση στις οικογένειες ουσιοεξαρτημένων ατόμων που απευθύνθηκαν για βοήθεια στο Ειδικό Εξωτερικό Ιατρείο του Αιγινήτειου Νοσο-

- κομείου: α) δημογραφικά στοιχεία, β) τρόποι αλληλοεπίδρασης των μελών του οικογενειακού συστήματος: προκαταρκτικά ευρήματα», στο: *12ο Πανελλήνιο Ψυχιατρικό Συνέδριο*, Περιλήψεις, 18-21 Απριλίου, 1991, σελ. 43 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Π7).
- Σιπητάνου Α., *Ο αναλφαβητισμός στην Ελλάδα: Η διαχρονικότητα και οι μεταλλαγές του προβλήματος*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2000.
- Sroufe L.A., Cooper R.G. κ.ά., *Child Development: Its nature and course*, Mc Graw-Hill, Inc., New York, 1990.
- Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά*, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1998.
- Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά*, επιμ. Π. Βάσιου, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 1999.
- Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά*, επιμ. Π. Βάσιου, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 2000.
- Συμπλήρωμα στην Ελληνική βιβλιογραφία για τα Ναρκωτικά*, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Αθήνα, 2001.
- Tucker N., *Εφηβεία, ωριμότητα και τρίτη ηλικία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.
- Υφαντής Θ., Μαρσέλος Β. και Θ. Κούτρας, «Κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές Μέσης Εκπαίδευσης», στο: *3ο Πανελλήνιο φαρμακευτικό συνέδριο*, Πρακτικά 3ου Πανελλήνιου φαρμακευτικού συνεδρίου, Αθήνα, 31 Μαΐου-2 Ιουνίου 1986 (Πανελλήνια Ένωση Φαρμακοποιών), (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ11).
- Υφαντής Θ. κ.ά., «Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των μετρήσεων του ερωτηματολογίου επιδημιολογικής έρευνας για τις γνώσεις, τη στάση και την χρήση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές Μέσης Εκπαίδευσης», *Εγκέφαλος*, τόμ. 27, τεύχ. 4, 1990, σελ. 178-191 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 1Δ3).
- Υφαντής Θ. κ.ά., «Εξωσχολικά ενδιαφέροντα και ασχολίες μαθητών της Μέσης Εκπαίδευσης που κάνουν χρήση οιοπνευματωδών ποτών και ναρκωτικών», στο: *12ο Πανελλήνιο Ψυχιατρικό Συνέδριο*, Περιλήψεις, 18-21 Απριλίου 1991, σελ. 154 (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 1997, 2Δ33).
- Χαρίλα Ν. και Α. Καλαντζή-Αζίζι, «Επιδημιολογικά στοιχεία στη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών σε φοιτητικό πληθυσμό», στο: *8ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας*, Αλεξανδρούπολη 24-27 Μαΐου 2001, (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν., 2002, 2Π7).